

CELEBESZ CELEBESZ NÉLKÜL

TOLNAI OTTÓ

szövetminták
szövetminták a térben
marslakók
térdemen csöpp marslakók ezek
húgod a lusztergyárban
első nadrágszíjam
második szerelmem
klorofillba fojtott marhaszívek a szögtükörben
második nadrágszíjam
harmadik karórám
első szerelmem a lusztergyárban
futonövények csöpp marslakókezein térdepelek
szövetminták
szövetminták árnyjátéka a csörgő fehér lepleken

— — — — — — — — — —

már évek óta itt élek
e szobában
mezítláb
a falra szögezett van gogh-bakancsok alatt

— — — — — — — — — —

a teknőcnyelű borotva
akár a kis balerina
meghajol

— — — — — — — — — —

nem kell az ampullafűrész
önkezemmel töröm le muranói merinófejem
nem a parfümbordák
régi-régi versemben a wolframgubanc

nem afrofanszöröd
 a vadkartonpapolás
 nem és nem
 csak kell
 a gyerekek zsögödi zenekardozása
 a karfioldrót ó a karfioldrót
 és a birsharmatcsatornába tévedt ráják lila ütési

— — — — —
 a kötél hová lett
 sokáig dugdostam
 verscím sem lett belőle
 a verscímek hová lettek
 a kötél hová lett
 felkeltettél gimbika
 gimbika mondtam álmomban
 lombikjainkat szájába kapta a tél
 nem keltettél fel mondog
 ágyaink 100 km-re voltak egymástól
 jégen alszunk
 ágyastól csúszkálunk
 egymástól el

— — — — —
 érvvé
 nem változtathatja már
 pázsitintarziás asztalán
 bár tűvé téve a tűt
 még
 textilharangnak nevezi
 a szabadkai szoknyát
 lélekharapást
 lélekszűrővel hiába gyógyítna már

— — — — —
 kiszedtem a söréteket
 körülbelül de inkább belül
 20 darab
 20-szor gyorsabban végezte szegény
 50-szer
 100-szor gyorsabban halni meg
 vagy lassítani
 lelassítani akár a filmet

5 söréttel
 1 söréttel
 söréttel sörét nélkül
 egycsővű puskával két cső
 kétcsővű puskával mind a három ravasz nélkül

— — — — —
 kis ólom andalog
 az agy
 szürke zónáiban

— — — — —
 a cirkusz nem
 már csak az ólom romantikus
 belülről is

— — — — —
 hagymahalódás
 finom
 leheletnyi hangyatánc
 felettebb finom hangyaforgás
 egy hagymahéjszín selyemharisnyán

szalad a szem
 a harisnya nélküli harisnyán

— — — — —
 liszt ferenc
 assisi liszt ferenc liftből van
 nagy bűnt követtem el
 felvágtam fiam nyelvét
 azt hiszi mondja hogy a lift lisztből van
 nem lift az próbálom menteni a menthetőt
 hanem felvonó
 igen mondja lószőrös rózsafa

a nyelv felvágása akár a herélés
 csizmába dugjuk a macska fejét
 a nyelv felvágásánál viszont két szó közé szorítjuk
 [a herét
 s többé már nincs visszafelé

nincs visszafelé

Ősz zeneszerzők zörögnek a liftaknában

nincs visszafelé

— — — — —
 hókusz-kókusz
 de mi tudjuk
 célfotónkat
 az elhagyott celebeszi nikkellelőhelyen rejtette el
 mindent tudott
 kókusz-pókusz ismételtette ravaszkodva
 csak azt nem tudta
 hogy mi már legénykorunkban
 éppen azt a celebeszi nikkelbányát jelöltük ki

— — — — —
 celebeszen*
 sok a kialudt vulkán
 tele óriás
 formátlan mágnessel

— — — — —
 semmire sem becsülik
 nem sikerült neki mondják
 másoknak sem sikerült
 nem nevezik semmirevalónak
 nem is igen mosolyognak rajta
 nem is sajnálják
 csupán azt kérdik néha magukban
 ugyan miképpen végzi majd
 sejtik-e kérdem néha szintén magamban
 sejtik-e hogy egy selyemharisnyán
 nem
 nem sejtik
 sejtik-e hogy egy mandzsettagombon
 nem
 nem sejtik hogy majd egy mandzsettagombra fogja
 felakasztani enmagát
 nem
 hiszen nincs is mandzsettagombja

* Ő így írta *célbes* én viszont így ejtettem szelébesz: *szelébe vessz*.

jóllehet szeretett volna egyet
 vagy egy párat
 szkarabeusz vagy celebe motívummal
 igen
 szeretett volna egy mandzsettagombot
 ing nélkül
 szőrös mellett mell nélkül

— — — — —
 celebesz celebesz nélkül
 gyarmat gyarmat nélkül
 regina bélyegrece nélkül
 japánok jajok nélkül

— — — — —
 a földből kilógott a kötél vége
 s a tehénke lelegette
 azaz le akarta legelni
 már-már átért rajta akár a bikacsök
 s akkor a föld alól felállt az ember
 akinek a nyakára volt kötve
 a kötél másik vége
 felszállt s mintha mi sem történt volna
 felemelte az angoltapasz-kelyhet
 s folytatta a mondatot
 a barna zakóban a krumplipecsét-rejtély kulcsa
 de hol van itt mondat
 de hol van itt kulcs
 csak az angoltapasz-kehely mattul
 mattul mattabb annál mattabb

— — — — —
 akarom
 hogy költészetemen végigrappoljon
 egy hattyú
 visszatrappoljon
 egy szuflás fehérhattyú
 és ott legelöl csöppenjen a vér
 akár kis márványorból
 itt
 a végén már elég
 egy jól összesodort selyemharisnya
 ökröt is elbírna

jóllehet közelgő öngyilkosságom
említésre sem méltó
az út
amit még meg kell tennem
nélkülözi a sivatagok
a költészet
és a hómezők gyönyörűségét

— — — — —
hallom hattyútrappodat
szedem a cókókat
egyik harisnyád a fejemre
húzom
öngyilkosság betörője
másik harisnyád a nyakamra
kötöm
a gyönyörű trevira-cirkuszsátor közepén forogván
igyekszem szépen tartani magam

— — — — —
cerberusom középső feje
gyapotot eszik
ez a legpuhább a három fej közül
agyalágyult mondhatnánk
s ha majd visszafelé trappol
költészetem keskeny csapásán
az a szuflás hattyú
azt is megeszi
meg a jólabdát is
tarkómról
meg a felfújható karfiolt
meg a kolibriszivacsot
azt is
a másik két fej viszont
normálisan táplálkozik
moslék máj tök torta
bab

— — — — —
két teniszütő
mit csinál
mit is csinálhatna a sötétben
pöcögtetnek egy verset

melynek alapszavai
a tollfa és a birspikkely
címe viszont a bulldog dicsérete

a bulldogok szeretik a kisgyerekeket
de ha sok nyers hús ingerli őket soká
nyáladzani kezdenek akár a meztelen csigák

két teniszütő
mit csinál
mit csinál

— — — — —
a szőlő vörös levelén mutatta meg
thurzó a zentai költő
milyen színű legyen kötete fedőlapja
majd meghalt meséli özvegye
min tudnám én megmutatni
a barázdás götte farokszegélyén tán
celebesz celebesz nélkül című kötetem fedőlapját
tán
tán
megis thurzó a zentai költő az én mesterem

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

(Egyszerűség és karikatúra) Fehér Ferenc költészetéről szóló esszé-vázlatában (*Új Symposion*, 1967. 22. szám) Tolnai Ottó az egyszerűség dicséretét írta meg, miközben Blanchot-ra, T. S. Eliotra, az öregkori Kassákra, Kavafiszra, Illyés csodálatos verssorára: „Születünk s máris este van”, hivatkozhatott. Hivatkozásai azonban nem az egyszerűségnek a modern költészetben megjelenő tényét igazolták, inkább a szándékokra, a már (vagy még) elérhetetlen lényegre, a vonzó, de minduntalan vigyorogva visszaautasító illúzióra mutathattak. Mert az egyszerűség — egyelőre — elérhetetlen. S ha jól

meggondoljuk, talán sohasem volt a költészet reális lehetősége. A költészet „érthetetlenségéről” szólva Sinkó Ervin bizonyította ezt a legmeggyőzőbben, mégpedig Petőfi egy versét elemezve. Nem az a kérdés tehát, hogy reális lehetősége-e a modern költészetnek az egyszerűség, s az sem, hogy létezik-e Veres Péter — ismét Tolnai esszéjében idézett — álma, a „filozófiátlan egyszerűség”, s aligha lehetne nyomós érveléssel bizonyítani, hogy a modern költészet elkapja majd vagy elkaphatja álmai „kék madarának” farkát... Minthogy azonban az álom és a vágy létezik, sőt leginkább azoknál, akiket az egyszerűség iskolás és iskolai jelzője egyáltalán nem jellemez, az a kérdés vár válaszra, hogy miért merül fel ez a kíváncsi, s talán az

a kérdés is, hogy mikor, a költői megszólalás milyen helyzeteiben. Ezt vagy ezeket a kérdéseket veti fel Tolnai Ottó új versciklusa a *Celebesz Celebesz nélkül*, melynek csak egy részét — egyharmadát — közölhetjük, s ezt is a költő elrendezésétől némileg eltérő módon, abban a reményben, hogy a ciklus teljes versanyagát Tolnai egyik soron következő kötete mutathatja majd be hiánytalanul.

Tolnai nem véletlenül foglalkozott 1967-ben az egyszerűség kérdésével. Költészetében, az Enikő-versektől, a Gerilla-dalok első ötven darabján át, a szeplőtlen kis gépekről írt ciklus versei közvetítésével a *Versek* (1975) rekapitulációs anyagáig és a Celebesz-ciklus egészéig vezet az egyszerűség iránti költői érdeklődés fonala. Valójában tehát azt is állíthatnánk, hogy eddigi költői munkásságát éppen az eszményített egyszerűség vonzasköre határozza meg. A kritika az egyszerűség jelenségeit Tolnai költészetében sokszor a tisztaság, a letisztulás, a valós világ megragadása, az ironikus önvizsgálat, nemegyszer a megtorpanás, a költői visszalépés nevével illette, nem is méltánytalanul, mert az egyszerűsége való törekvés az ő költészetében mindig valami változást, a költői érdeklődés alakulását, a nagyobb feladatokhoz való erőgyűjtést jelölhette. A Celebesz-ciklus azonban nem az alakulás lehetősége, a várható változás megidézése miatt vette fel újra a korábbiól már ismert egyszerűség jeleket, hanem egészében az egyszerűség jegyében született.

Az egyszerűség ebben a ciklusban nem befejezése egy költői fejlődésszakasznak, mint a *Versek* kötet anyaga, s nem is előrejelzése a nagy költői erőpróbáknak, mint a Gerilla-dalok, hanem valami definitív, valami, amivel a költő elvégezte számadását, az összeadás, osztás és szorzás műveleteit most már végérvényesen a kivonás gyakorlatával

helyettesíti, mintha Illyés idézett sorának tiszta líraiságát énekelné újra, persze fintorokat vágva és számárfületeket mutatva. Ezért vonul végig a cikluson az öngyilkosság motívuma, ezért működik egyszerűvé bontott verssorai-ban a halált hozó sörétek számlálásának, az ólom útjának szünni nem akaró, szünni nem tudó belső motorja.

Veszélyt hozó ez a kihívott, definitív egyszerűség. Mint a „jégen alszunk” jelzete, mely a vers erőterébe hozta ugyan a jég csillogó, tiszta felületét, de egyúttal a távolságokét, az egyre növekvő idegenség és távolodás felismerését is. Amint veszélyt hozó a „nyelv felvágása” is, hiszen olyan egyszerű játékoságokat eredményez, mint a „drapp-e a rabszín / rab-e a drapp-szín”, vagy olyan képeket, mint a „pipaccsal teli passzírozó”. Valójában a hattyú előhívása ez, a „szuflás fehérhattyú”-é, mely végigrappol a versen, s ezzel Tolnai költészetének tartópillérévé válik a korábbiól már szintén ismert *ironikus idill*, ami már nem a nyelvfelvágás, nem is a játékoság, sem a furcsa hattyú kérdése, hanem végsően komoly kérdés, a költészetnek szegezett döntően fontos költői kérdés. S éppen azért oly fontos, azért oly lényegi, mert minden megjátszott komolyság, minden fölényeskedő akarás nélkül hangzik el, nem is kimondva, csak a versírás helyzeteiből, a verset építő szavak távoli érintkezéséből ki-hallhatóan. Ebből az itt nem közölt három sorból például:

rajzoltam rajzszöveget
 hogy mint csontváz
 belelőj majd

vagy abból, hogy:

kis ólom andalog
 az agy
 szürke zónáiban

Ezek a sorok szentenciák, de nem közölnek megfogható vagy elfogadható tanulságot, még csak a töredékes gondolkodás eszközeivel sem; csak annyit, hogy nincs tanulság, tények vannak, kiferdült képek, ömagukat eláruló kettőtört szavak; az a tanulság maradt, hogy a cirkusznak már nincs, csak az ólomnak van romantikája. Sivattagá válik hát az egyszerűség, önmagát meghazudtoló, önmagát megsemmisítő fintorrá az egyszerűség áhítóása? Vagyis, az elért egyszerűséggel a költészet kilép saját kertjéből? Ilyen megszire Tolnai nem jut el, nem is akar eljutni, inkább Thurzó Lajost, a zentai költőt idézi meg, a távoli őst, akinek tiszta, kételyekkel még fel nem sebzett egyszerűsége, a „szőlő vörös levele” mégis reménnyel tölti el, bár a példaképhez is csak kérdéssel (kétellyel) tudja hasonlítani magát.

Thurzó Lajos vagy a „szuflás fehérhattyú” Tolnai Celebesz-verseiben nem a megtorpanás, az elijedés jele a végső megkérdettség lírai szituációjában, hanem útkeresés, ami egyúttal kiút is. Mert a költőnek, ahhoz, hogy bármilyen irányba is indulhasson, valamit meg kell ragadnia.

A teniszütőt például: „két teniszütő / mit csinál / mit is csinálhatna a sötétben / pöcögtenek egy verset”. Csak hogy a teniszütő biztonsága valójában karikatúra a szőlő leveléhez vagy a fehérhattyúhoz viszonyítva. Amint hogy a kivonásokkal elért végső egyszerűség is a modern költészet karikatúrája. Ez a lírai szituáció sem állt távol Tolnai korábbi verseitől. Éppen a Fehér Ferencről szóló esszében szólt a modern költészet karikatúra-korszakáról, persze, akkor mint a vágyott és remélt egyszerűség ellentétéről. A Celebesz-versekben Tolnai — éppen mert definitívvé tette — az egyszerűség karikatúráját is megrajzolta, például azzal, hogy a szövetmintákon marslakókat ismert fel, vagy azzal, ahogyan

ezekbe a versekbe is beépíti magánéletének a kívülálló számára rejtett eseményeit. A vers pöcögtetése mint karikatúra legalább olyan mélységes diagnózis a költészet jelenének, mint Antonioni filmjében az életre-hallásra menő, mégis ironikus labda nélküli teniszjátzsma... Így aztán, ha tíz évvel ezelőtt Tolnai nézete szerint az egyszerűséggel szembeesítve a modern költészet karikatúra-korszakát élte, akkor tíz év után, a Celebesz-versekben már az egyszerűség ül tort önmaga felett és rajzolja meg saját karikatúráját. Lépés előre, vagy lépés hátra? A kérdés nem érvényes, de törölni sem lehet. Nem érvényes, mert az új egyszerűség-helyzet logikusan következik Tolnai költői gondolkodásából, nemcsak a *versírás*sál, hanem magával a *verssel* való intenzív foglalkozásából, tehát nem tekinthető véletlen rálátásnak, sem kudarcnak. Törölni sem lehet azonban, éppen azért, mert Tolnai gondolkodó költő. Azért nem, mert a *verssel* foglalkozik *versírás* közben, s nemcsak — vagy egyáltalán nem — az élmény kitalálásával. Tehát költészetének felismerési elméleti érvénnyel bírnak, bár — s ez költészetének egyik döntő sajátossága — sohasem lépik át az elmélet határait, még olyan mértékben sem, amennyire ezt a nagy gondolati költők megteszik. A *versről*, ezúttal az egyszerűségről való költői gondolkodása Tolnait a Celebesz-versekben az egyszerűség karikatúrájáig vezette, ezért uralkodó motívuma ennek a ciklusnak az ironikus idill, ezért hangzik ki oly sokszor e versek szavainak érintkezéséből a humor, a humoros felhang.

Megválaszolni azonban nyilván nem kell a lépés előre vagy lépés hátra kérdését, csak napirenden kell tartani. Mert ez talán Tolnai szándéka is ezekkel a versekkel.

A Celebesz-ciklusnak alapszava az ólom, nemcsak gyakori előfordulása miatt, hanem azért is, mert az egy-

szerűséget, a játékosságot, az ironikus idillt, a karikatúrát, a humoros felhangot ellensúlyozza, minthogy igazolva, hogy az egyszerűség csak ábránd, a költészet számára soha el nem érhető vágykép, amivel — a Celebesz-ciklus versei bizonyítják — nem érdemes párbajt vívni, mert szépsége csak megközelíthető, el nem érhető.

Még valamit, a hattyúról, akár a fehérhattyúról, mely trappol a versen. Mert ez a trappolás is illúzióromboló; a hattyú a Celebesz-ciklusban nem az űzött vagy megragadott egyszerűség metaforája, bár első pillantásra annak tűnhet. Nemes Nagy Ágnes mondja: „A hattyú egyébként utálatos állat. Leginkább ezt mondják a madárszalk-értők. Szép, szép, már akinék, és főleg messziről, de vad, összeférhetetlen, nehezen kiismenhető. Ebből a könyvből* itt-ott kiütköznek az antiroman-

tikus hattyú-szemlélet jegyei. Sok szó esik anti-hattyúkról és főleg anti-hattyúságról, ahogy azt a 20. században érteni szokták. De tallán az nem baj.”

Tolnai Ottó Celebesz-ciklusában a hattyútrapp ilyen antiromantikus hattyú-szemléletet mutat, ahogyan arra a cirkusszal ellentétben romantikusnak nevezett ólom is utalhat, közvetve és áttételesen, tehát *nem* egyszerűen, de mindenképpen megragadható és elérhető módon.

Vagyis, a Celebesz-ciklus az egyszerűség látszatát kelti, valójában az anti-elegy egyszerűség verse; egy költészet szembenézése önmagával. S ennek a szembenézésnek nemcsak Tolnai költészetére nézve, hanem egész költészetünk jelenének szempontjából is vannak hasznos és használható elvei és elméleti tanulságai, például olyan értelemben, hogy miért nem lehet manapság már oly könnyen Tolnai-utáztatokat írni, ahogyan mondjuk a *Legyek Karfiol* (1973) korszakában még lehetett.

B. J.

* Nemes Nagy Ágnes: *64 hattyú*, Magvető Kiadó, Budapest, 1975